

بررسی اهم مصوبات سیاسی اجلاس وزرای امور خارجه «سکا» / ۲۰۳

پنجمین اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه سازمان کنفرانس اسلامی، پس از تشدید بحران بوسنی هرزگوین و عدم توجه اتحاد یوگسلاوی جدید (صربستان و مونته‌نگرو) به قطعنامه ۷۵۲ شورای امنیت سازمان ملل در خصوص لزوم برقراری آتش بس در بوسنی هرزگوین و در پی ارسال پیام کتبی وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران در هجدهم ماه مه (۲۸ اردیبهشت ماه ۱۳۷۱) به دبیرکل سازمان کنفرانس اسلامی، مبنی بر درخواست تشکیل اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه کشورهای عضو «سکا» سرانجام این اجلاس با حضور نمایندگان ۳۹ کشور اسلامی از ۱۶ تا ۱۷ ذی‌الحجه ۱۴۱۲ هـ ق برابر با ۱۷ تا ۱۸ ژوئن ۱۹۹۲ در شهر استانبول ترکیه تشکیل شد.

مقدمات تشکیل پنجمین اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه عضو «سکا»

در پیام وزیر امور خارجه کشورمان به دبیرکل سازمان کنفرانس اسلامی، بر لزوم تحریم اقتصادی بلغراد، فراخوانی سفرای کشورهای اسلامی از بلغراد، عدم شناسایی اتحاد یوگسلاوی جدید و ارسال کمکهای انسان دوستانه برای مسلمانان بوسنی هرزگوین در اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه تأکید شده است.

در ۲۹ ماه مه ۱۹۹۲، دبیرکل سازمان کنفرانس اسلامی در پیامی کتبی به وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی، خطاب به آنان با اشاره به درخواست وزیر امور خارجه کشورمان و وزیر امور خارجه تونس مبنی بر تشکیل اجلاس فوق‌العاده سازمان، پیشنهاد جمهوری اسلامی ایران در مورد میزبانی اجلاس را مطرح کرد.

دبیرکل در این پیام پیشنهاد نمود این کنفرانس طی روزهای ۱۶ تا ۱۷ ژوئن برگزار شود. پس از تماس تلفنی وزیر امور خارجه ترکیه با وزیر امور خارجه کشورمان و موافقت ایران با تشکیل اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه عضو سازمان در یکی از کشورهای عضو، موضوع از سوی نماینده دائمی جمهوری اسلامی به اطلاع دبیرکل رسانده شد. متعاقب آن دبیرکل سازمان کنفرانس اسلامی در ۶ ژوئن ۱۹۹۲ طی نامه‌ای به وزرای امور خارجه کشورهای عضو از

آنان دعوت کرد به منظور بررسی اوضاع بوسنی هرزگوین در تاریخ ۱۷ و ۱۸ ژوئن در استامبول گردهم آیند.

در این فاصله، دو قطعنامه ۷۵۷ و ۷۵۸ در خصوص بحران بوسنی هرزگوین از سوی شورای امنیت سازمان ملل صادر شد. در قطعنامه اول که در تاریخ ۳۰ ماه مه به تصویب رسید، تحریم همه جانبه صربستان - مونته‌نگرو از جمله تحریم اقتصادی و هوایی آن کشور مورد تأکید قرار گرفت. در قطعنامه دوم، به دبیرکل سازمان ملل اجازه داده شد به منظور ایجاد منطقه امن در فرودگاه سارایوو و مرکز بوسنی و هرزگوین، به صلاحدید خود یکصد ناظر نظامی و انتظامی به منطقه اعزام کند و پس از ارائه گزارش به شورای امنیت مبنی بر تداوم آتش‌بس، از شورا در خصوص اعزام یک هزار نیروی نظامی برای ایجاد منطقه امن در فرودگاه سارایوو کسب اجازه کند.

در این اجلاس، نمایندگان کشورها و سازمانهای زیر به عنوان میهمان حضور داشتند.

۱. بوسنی هرزگوین ۲. کرواسی ۳. اسلونی ۴. قرقیزستان ۵. صلیب سرخ جهانی ۶. رابطه

العالم الاسلامی.

در این اجلاس به ترتیب وزیر امور خارجه ترکیه، گامبیا، جمهوری اسلامی ایران، نمایندگان گروههای جغرافیایی، دبیرکل سازمان کنفرانس اسلامی و وزیر خارجه بوسنی هرزگوین به ایراد سخن پرداختند. همچنین پیام رئیس جمهور سنگال و رئیس ششمین اجلاس سران کشورهای اسلامی، از سوی مشاور مخصوص وی قرائت شد.

وزیر امور خارجه بوسنی هرزگوین طی سخنانی، با اشاره به کشتار بیش از ۱۰ هزار تن از اهالی این جمهوری توسط صربها، با انتقاد از سکوت مجامع بین‌المللی در قبال قتل عام مردم بوسنی هرزگوین، از اعضای سازمان کنفرانس اسلامی خواست حمایت خود را از اجرای ماده ۴۲ فصل هشتم منشور ملل متحد یعنی مداخله نظامی - اعلام کرده و رابطه خود با صربستان و مونته‌نگرو را قطع کنند.

تصویب قطعنامه مربوط به اوضاع بوسنی و هرزگوین

پس از بحث و تبادل نظر پیرامون بندها و مفاد پیش نویس قطعنامه مربوط به اوضاع بوسنی هرزگوین، قطعنامه شماره ۵/۱ - EX مشتمل بر ۲۴ بند به تصویب وزرای امور خارجه و نمایندگان کشورهای اسلامی رسید. در این قطعنامه، هیچگونه پیشنهادی برای مداخله مستقیم کشورهای اسلامی در بحران بوسنی هرزگوین مطرح نگردید و پیشنهادات حول محور اقدامات سازمان ملل و حمایت کشورهای اسلامی از آن بود.

- تجزیه و تحلیل مواضع پنجمین اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه «سکا» در قبال بحران بوسنی هرزگوین.

واکنش کنفرانس اسلامی در قبال بحران بوسنی و هرزگوین، با درخواست وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران مبنی بر تشکیل اجلاس فوق‌العاده و برگزاری این اجلاس یک ماه پس از آن، به نوبه خود بیانگر حساسیت کشورهای اسلامی نسبت به مسائل جهان اسلام است. مواضع صریح وزرای امور خارجه و نمایندگان کشورهای اسلامی در قبال قتل عام مسلمانان جمهوری بوسنی هرزگوین، حاکی از حمایت این سازمان از کلیه مسلمانان است. اگر چه دولت جمهوری بوسنی هرزگوین به دلیل تأخیر در استقلال و مشکلات داخلی، تا برگزاری این اجلاس به عضویت سازمان کنفرانس اسلامی در نیامده بود اما از حمایت سیاسی دولتهای اسلامی بهره‌مند شد. در این میان نباید از نقش جمهوری اسلامی ایران در برگزاری اجلاس فوق‌العاده استانبول و تصویب این قطعنامه غافل شد. تحرکات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران در جلب توجه دولتهای اسلامی به مسائل جهان اسلام و به طور اخص طرح مسئله بحران بوسنی هرزگوین در سازمان کنفرانس اسلامی، یکبار دیگر این واقعیت را به اثبات رسانید که تلاش کشورهای مترقی و پیشروی اسلامی و حضور این دسته از کشورها در مجامع بین‌المللی و سازمانهای اسلامی، می‌تواند نتایج مؤثر و مثبتی را برای مسلمانان به ارمغان آورد و از توطئه‌های فزاینده دشمنان اسلام جلوگیری کند.

در یک جمع بندی کلی، می توان اذعان نمود؛ مواضع پنجمین اجلاس فوق العاده وزرای امور خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در قبال بحران بوسنی هرزگوین، منطبق بر اصول و اهداف مندرج در منشور «سکا» بوده و در راستای دفاع از همبستگی امت اسلامی صورت پذیرفته است. از سوی دیگر، تصمیمات اجلاس استانبول بر این واقعیت صحه می گذارد که در صورت تحرک و همبستگی دولتهای اسلامی و کنار گذاشتن اختلافات از سوی این دولتها و نادیده گرفتن برخی منافع مقطعی برای اعتلا و همبستگی و اتحاد میان کشورهای مسلمان، می توان به تحقق آرمانهای مندرج در منشور سازمان کنفرانس اسلامی امیدوار بود. سرانجام پنجمین اجلاس وزرای امور خارجه با صدور بیانیه ای به کار خود پایان داد. در بند دوازدهم از بیانیه پایانی این اجلاس موضوع بوسنی هرزگوین مورد توجه قرار گرفته است. در این بند، صربها به دلیل جنایت علیه مسلمانان بوسنی هرزگوین محکوم شده اند. در بیانیه، مذکور شرکت کنندگان همبستگی کامل و مطلق خود را با جمهوری و مردم بوسنی هرزگوین در مبارزه علیه متجاوزان صرب اعلام داشتند.

همچنین در بیانیه پایانی اجلاس، اقدام صربها در وارد آوردن خسارت به شهرها، میراث تاریخی و فرهنگی محکوم شده است.

بیانیه، عدم پیروی رهبری صرب از قطعنامه های صادره از سوی شورای امنیت را محکوم کرده و از آنان خواسته است به حاکمیت و تمامیت ارضی جمهوری های بوسنی هرزگوین، کرواسی، اسلونی، مقدونیه احترام گذارند.

وزرای امور خارجه دولتهای اسلامی، همچنین از همه دولتها خواسته اند جمهوری اتحاد یوگسلاوی جدید (صربستان و مونته نگرو) را، به جای جمهوری یوگسلاوی سابق شناسایی نکنند.

شرکت کنندگان در پنجمین اجلاس فوق العاده وزرای امور خارجه در بیانیه پایانی این اجلاس، مواضع صریح خود در قبال تجاوزات یک دولت غیر اسلامی به یک کشور مسلمان را اعلام کرده اند.

همچنین به منظور ارسال کمک‌های اضطراری به بوسنی هرزگوین و تلاش برای لغو تحریم تسلیحاتی جمهوری بوسنی هرزگوین، ششمین اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه سازمان کنفرانس اسلامی طی روزهای ۱۰ و ۱۱ آذرماه ۱۳۷۱ برابر با ۷ و ۸ جمادی‌الثانی ۱۴۱۳ با حضور نمایندگان سیاسی ۴۷ کشور عضو کنفرانس اسلامی در جده برگزار شد.^۱

این اجلاس با صدور قطعنامه‌ای با شماره EX-۱/۶ در ۲۹ بند، مسأله بوسنی هرزگوین را مورد بررسی قرار داد. در بند ۱۱ قطعنامه مذکور، کنفرانس از شورای امنیت درخواست می‌کند تا مورخه ۱۵ ژانویه ۱۹۹۳ برابر با ۲۵ دی ماه ۱۳۷۱ اوضاع در بوسنی هرزگوین و اجرای قطعنامه‌های صادره از سوی آن شورا از جمله قطعنامه ۷۵۲ و نتیجه تصمیمات متخذه در کنفرانس بین‌المللی لندن و گروه تماس^۲ سازمان کنفرانس اسلامی را مورد بررسی قرار دهد. در صورت عدم پایبندی اتحاد یوگسلاوی جدید به موارد یاد شده، از شورای امنیت خواسته شده است به درخواست جمهوری بوسنی هرزگوین در مورد اجرای ماده ۵۱ از فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد و قطعنامه شماره ۷۱۳ شورای امنیت پاسخ مثبت دهد.^۳

نظر به انقضای ضرب‌الاجل تعیین شده در بیانیه ششمین اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه «سکا» و نقض مکرر قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد در مورد جمهوری بوسنی هرزگوین از سوی اتحاد یوگسلاوی جدید، سرانجام شهر سربرنیستا که از سوی شورای امنیت به عنوان یکی از شهرهای امن اعلام شده بود در ۱۲ ژوئیه ۱۹۹۵ به دست شورشیان صرب سقوط کرد.

در پی این رویداد که نقطه عطفی در اوضاع بوسنی هرزگوین تلقی می‌شد، به پیشنهاد وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی خواستار تشکیل اجلاس فوق‌العاده اعضای گروه تماس

۱. وزارت امور خارجه - آرشیو اداره مجامع اسلامی، منطقه‌ای و غیرمتعهدها.

۲. گروه تماس «سکا» شامل کشورهای ایران، سنگال، عربستان، پاکستان، مصر و ترکیه است. این گروه از سوی دبیرخانه «سکا» مسئولیت یافته تا نقطه نظر کنفرانس اسلامی را به شورای امنیت و مجمع عمومی سازمان ملل منتقل کند.

3. Resolution No. EX - ICFM/6 - 92\DR. 1\Rev.5 of 6th O.I.c foreign ministers extraordinary session.

سازمان کنفرانس اسلامی شد که این تقاضا از سوی دبیرخانه «سکا» مورد پذیرش قرار گرفت و این اجلاس در ۳۰ تیر ماه ۱۳۷۴ برابر با ۲۱ ژوئیه ۱۹۹۵ به منظور بررسی و اتخاذ تصمیمات فوری در مورد بوسنی هرزگوین در ژنو تشکیل شد.

گروه تماس سازمان کنفرانس اسلامی در اجلاس خود به صراحت تأکید کرد که بوسنی مثل هر کشور دیگر حق دفاع از خود و حق داشتن سلاح را دارد. همچنین تعدادی از وزیران امور خارجه کشورهای اسلامی شرکت کننده در اجلاس ژنو، در یک جلسه خصوصی که در پایان اجلاس ژنو تشکیل شد، تعهد کردند به بوسنی هرزگوین کمک دفاعی کنند، کشورهای اسلامی با ناعادلانه خواندن موضع کشورهای غربی قطعنامه شورای امنیت در مورد تحریم تسلیحاتی جمهوری بوسنی هرزگوین را فاقد اعتبار دانستند^۱.

یکی از موضوعات مطروحه در هفتمین اجلاس فوق العاده وزرای امور خارجه «سکا» که از ۱۵ تا ۱۸ شهریور سال ۱۳۷۳ تشکیل شد، مسئله بوسنی هرزگوین بود. این اجلاس در بیانیه پایانی خود بر اجرای فوری قطعنامه شماره ۸۳۸ سازمان ملل متحد در مورد استقرار ناظران بین‌المللی در مرزهای صربستان و مونته‌نگرو با بوسنی هرزگوین تأکید کرده است و تداوم تحریم تسلیحاتی بوسنی هرزگوین را غیر عادلانه و غیرقانونی می‌داند.

در این بیانیه وزرای امور خارجه بر اعطای وسایل لازم به مردم بوسنی هرزگوین برای دفاع فردی و گروهی بر طبق ماده ۵۱ منشور سازمان ملل متحد تأکید کرده‌اند^۲.

با توجه به مواضع اجلاس فوق العاده گروه تماس «سکا» که به مثابه نقطه عطفی در تحركات سازمان کنفرانس اسلامی در خلال جنگ داخلی بوسنی هرزگوین تلقی می‌شود، چنین به نظر می‌رسد در صورت وحدت نظر و عزم سیاسی دولت‌های اسلامی، سازمان کنفرانس اسلامی می‌تواند نقش مؤثری در حل و فصل معضلات جهان اسلام و کشورهای اسلامی ایفا نماید.

۱. روزنامه اطلاعات، ص اول، مورخ امرداد ۱۳۷۴.

۲. گزارش اجلاس فوق العاده وزرای امور خارجه «سکا»، آرشیو اداره اول سیاسی بین‌المللی - وزارت امور خارجه.

۶. حمایت «سکا» از جمهوری آذربایجان در قبال تجاوز جمهوری ارمنستان

پس از تشدید حملات نیروهای مسلح ارمنستان به جمهوری آذربایجان، این موضوع برای نخستین بار در بیانیه پایانی اجلاس پنجم فوق‌العاده وزرای امور خارجه مطرح شد. در این بیانیه^۱ با اشاره به گزارش توفیق کازموف وزیر امور خارجه جمهوری آذربایجان در مورد تلاش این کشور برای حل و فصل مسالمت آمیز مسئله فیما بین آذربایجان و ارمنستان و ناکام ماندن این تلاش‌ها به دلیل حمله ارمنستان به مناطق مختلف ناگورنو قره‌باغ از جمله لاجین و مناطق مرزی نخجوان، وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی همبستگی خود را با جمهوری آذربایجان اعلام کردند و از ارمنستان خواستند از سیاستهای خصمانه و توسعه طلبانه خود در قبال آذربایجان دست بردارند. این بیانیه از جامعه بین‌المللی می‌خواهد از همه امکانات خود برای بازداشتن ارمنستان از اقدامات خصمانه استفاده کند.

کشورهای اسلامی در این بیانیه خواستار از میان برداشتن موانع موجود از سر راه دستیابی جمهوری آذربایجان به حل شرافتمندانه و مسالمت آمیز منازعه شده‌اند. راه حلی که در آن ضمن حفظ امنیت منطقه، شهروندان آواره آذری بتوانند به خانه و کاشانه خود که به اجبار از آن رانده شده‌اند، بازگردند. به دلیل اهمیت موضوع پنجمین اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه قطعنامه مستقلى^۲ را در مورد جنگ بین ارمنستان و آذربایجان صادر کرد که به اهم نکات آن اشاره می‌شود.

- کنفرانس از تلاشهایی که کشورهای همسایه از جمله جمهوری اسلامی ایران و ترکیه برای حل و فصل مسالمت‌آمیز مسئله قره‌باغ مبذول نموده‌اند، ارج می‌نهد.
- کنفرانس از نیروهای ارمنستان می‌خواهد از تمامی سرزمینهای اشغال شده آذربایجان خارج شود و به حاکمیت ملی جمهوری آذربایجان و وحدت سرزمینی این کشور احترام گذارد.

۱. شماره بیانیه پنجمین اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه «سکا» (EX - ICFM/5 - 92\FC CF\NAL) مراجعه شود به آرشیو اداره اول سیاسی بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۲. قطعنامه شماره ۲۱/۱۲ س در مورد منازعه ارمنستان و آذربایجان - آرشیو اداره اول سیاسی بین‌المللی وزارت امور خارجه.

- کنفرانس دو کشور را برای حل مسالمت‌آمیز مسئله قره باغ از طریق مسالمت‌آمیز در چارچوب اقدامات برای صلح که از سوی کنفرانس امنیت و همکاری اروپا در جریان است، ترغیب می‌کند.

- کنفرانس از دبیرکل سازمان ملل متحد و رئیس شورای امنیت می‌خواهد که از اختیارات خود برای صدور قطعنامه‌ای در محکومیت ارمنستان استفاده کند.

- کنفرانس از دبیرکل سازمان کنفرانس اسلامی می‌خواهد این قطعنامه را پیگیری کرده و گزارش مربوطه را به اجلاس بیست و دوم وزرای امور خارجه «سکا» ارائه نماید.

به دلیل تقارن زمانی و مکانی بیست و دومین اجلاس وزرای امور خارجه با هفتمین اجلاس سران سازمان کنفرانس اسلامی، اجلاس وزرای امور خارجه از صدور قطعنامه در زمینه‌های مختلف خودداری کرد و قطعنامه در مورد این موضوع و سایر موضوعات مطروحه به اجلاس هفتم سران محول گردید.

نکات حائز اهمیت قطعنامه مربوط به منازعه ارمنستان و آذربایجان در فصل هفتم از بخش سوم همین کتاب مورد توجه قرار گرفته است.

شایان ذکر است پیش از طرح مسئله منازعه ارمنستان و آذربایجان در هفتمین اجلاس سران، این مسئله بار دیگر در اجلاس‌های ششم و هفتم فوق‌العاده وزرای امور خارجه مطرح گردید، نکته حائز اهمیتی که در اجلاس هفتم فوق‌العاده در مورد منازعه ارمنستان و آذربایجان مطرح گردید درخواست دولتهای اسلامی از شورای امنیت مبنی بر اعتراف به تجاوز ارمنستان به سرزمینهای جمهوری آذربایجان و دست زدن به تدابیر لازم بر اساس فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد است^۱.

همانگونه که ملاحظه می‌شود با شروع تجاوزات مرزی ارمنستان به خاک جمهوری آذربایجان، سازمان کنفرانس اسلامی بطور مستمر و باحساسیت خاص مسئله منازعه ارمنستان

۱. گزارش هفتمین اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه «سکا» - آرشیو اداره اول سیاسی بین‌المللی - وزارت امور خارجه.

و آذربایجان را دنبال کرده و مواضع صریح و قاطعی را در قبال تهاجم یک کشور غیر عضو «سکا» علیه تمامیت ارضی یک کشور عضو کنفرانس اسلامی اتخاذ می‌کند.

اهم تصمیمات سیاسی اجلاس استانبول

قطعه‌نامه مربوط به فلسطین و قدس شریف، از نقطه عطف برجسته‌ای برخوردار نبود. نماینده فلسطین در سازمان کنفرانس اسلامی طی سخنان کوتاهی در مورد این قطعه‌نامه گفت؛ قطعه‌نامه مربوط به فلسطین، مشتمل بر مندرجات قطعه‌نامه پیشین است و در مجموع، دارای مطالب جدیدی در مورد فلسطین نیست.

در این اجلاس، موضوع پیشنهادی عضویت جمهوری ترکمنستان در سازمان کنفرانس اسلامی مطرح شد که با موافقت اکثریت نمایندگان دولتهای اسلامی به تصویب رسید.

د) حمایت «سکا» از اقلیت‌های مسلمان در کشورهای غیراسلامی

۱. حمایت «سکا» از مسلمانان فیلیپین

نهمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا» وضعیت مسلمانان در فیلیپین را مورد بررسی قرار داد. کنفرانس پس از مطالعه گزارش دبیرکل از وضعیت مسلمانان جنوب فیلیپین، تأسف و نگرانی خود را به دلیل از سرگیری جنگ در منطقه و توقف مذاکرات به مدت طولانی ابراز داشت.

«کنفرانس، حکومت فیلیپین و جبهه آزادی بخش مورو را به احترام نهادن به توافق آتش بس فراخواند و آنها را برای از سرگیری مذاکرات، بر اساس موافقتنامه طرابلس که در تاریخ ۲۳ دسامبر ۱۹۷۶ میلادی برای حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات به امضا رسیده بود، دعوت کرد.»^۱

۱. کتاب «ملف مؤتمرات القمة الإسلامية و مؤتمرات وزراء خارجية دول منظمة المؤتمر الإسلامي»، ریاض، چاپ در شرکت «عبیکان» مارس ۱۹۸۹، ص ۲۱۲.

مسلمانان فیلیپین، به عنوان بخشی از امت اسلام هستند. آنان به منظور حفظ حیثیت و صیانت از حقوق خود نیازمند به حمایت سیاسی و اقتصادی دولتهای اسلامی هستند. دفاع از آنان، می‌تواند در چارچوب حفظ تمامیت ارضی کشورهای میزبان، انجام شود.

۲. حمایت «سکا» از مسلمانان اتیوپی

چهارمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا»، برای نخستین بار با بررسی مسأله مسلمانان اتیوپی با استناد به قطعنامه ۳۹۰ مورخه ۱۲/۱۲/۱۹۵۰ م، وجود روابط فدرالی بین اریتره و اتیوپی را مورد تأکید قرار داد. در این قطعنامه، ضمن احساس همدردی با مردم اریتره، مبارزه مشروع آنان برای تعیین سرنوشت و آزادی کامل مورد تأیید قرار گرفت. در این قطعنامه همچنین، از حکومت اتیوپی در خواست شده‌است تا فعالیت‌های نظامی خود علیه مردم اریتره را متوقف کند.^۱

البته ناگفته نماند که سازمان کنفرانس اسلامی، مواضع مشابهی را در قبال اقلیتهای مسلمان ترک در قبرس و بلغارستان اتخاذ نموده که به دلیل شباهت موضوعی به موارد یاد شده، از ذکر آن خودداری می‌شود.

بند دوم - موضوعاتی که در اجلاس وزرای امور خارجه متناسب با وقوع رویدادهای مهم جهان اسلام مطرح گردید

الف) از اهم موضوعاتی که در این بند قابل طرح و بررسی می‌باشد، موضع سازمان کنفرانس اسلامی پیرامون جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی است. دوازدهمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا»، نخستین اجلاس عادی وزرای خارجه کنفرانس اسلامی بود که مسأله جنگ عراق علیه جمهوری اسلامی ایران را مورد بررسی قرار داد و موضع خود را در قبال آن اعلام کرد. نکته قابل تأمل اینجاست، دوازدهمین اجلاس وزرای

۱. همان، ص ۱۴۲ و ۱۴۳.

امور خارجه در پایتخت کشور عراق یعنی کشوری که فرمان آغاز جنگ هشت ساله‌ای که ویرانی‌هایی بسیاری را به بار آورد، برگزار گردید. کنفرانس بغداد با سخنرانی «صدام حسین»، رئیس رژیم عراق بازگشایی شد. «وی طی نطقی از تلاش کمیته صلح و رئیس آن در جهت پایان بخشیدن به جنگ قدردانی کرد و اعلام نمود، عراق طمعی به زمین‌های همسایگانش ندارد و امیدوار است شرایطی پیش آید که با ایران در صلح زندگی کند. وی افزود: عراق مسئولیت اخلاقی یا قانونی ادامه جنگ را بر عهده نمی‌گیرد و این مسئولیت را متوجه ایران می‌داند.^۱ این سخنان در شرایطی از سوی رئیس رژیم عراق ایراد گردید که وی در تاریخ ۱۰ نوامبر ۱۹۸۰ برابر با ۱۹ آبان ۱۳۵۹ در یک کنفرانس مطبوعاتی گفته بود: حقوق ما روشن است، سرزمینهای ما روشن است.

حاکمیت ما بر سرزمینهای عربی غصب شده روشن است. اکنون لازم است که (امام) خمینی بگوید که مرزهایش کجاست و نقشه ایران در کجا قرار دارد.^۲

صدام حسین در نطق خود در شرایطی ادعا می‌کرد طمعی به سرزمین همسایگانش ندارد که ده شهر مهم مرزی ایران به نامهای خرمشهر، سوسنگرد، بستان، مهران، دهلران، قصر شیرین، هویزه و نفت شهر، سومار و موسیان در اشغال ارتش عراق بود.^۳

اگر حقیقتاً عراق، طالب حقوق مشروع و عادلانه بر طبق معاهدات و قراردادهای بین‌المللی بود، به چه دلیل در ۱۷ سپتامبر ۱۹۸۰ برابر با ۲۶ شهریور ۱۳۵۹، عهدنامه ۱۹۷۵ را به طور یکجانبه لغو و طی یادداشتی موضوع را به سفارت ایران در بغداد اعلام کرد.^۴

۱. کتاب «ملف مؤتمرات القمة الاسلاميه و مؤتمرات وزراء خارجيه دول منظمة المؤتمر الاسلامي»، ریاض، چاپ در شرکت «عبیکان»، مارس ۱۹۸۹، ص ۲۱۲.

۲. دفتر حقوقی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، تحلیلی بر جنگ رژیم عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، انتشارات وزارت امور خارجه، بهمن ۱۳۶۱، ص ۸.

۳. همان، ص ۳.

۴. دفتر حقوقی وزارت امور خارجه، ج.۱.ا، «تحلیلی بر جنگ رژیم عراق علیه جمهوری اسلامی ایران»، بهمن ۱۳۶۱، ص ۷.

در هر حال، دوازدهمین اجلاس وزرای امور خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در شرایطی در بغداد آغاز بکار کرد که بیش از یازده ماه از حمله عراق علیه جمهوری اسلامی ایران می‌گذشت. عدم تغییر مکان اجلاس از سوی وزرای خارجه دولتهای اسلامی، حکایت از پشتیبانی برخی از جناح‌های ذی‌نفوذ عرب از موضع رژیم بعث عراق داشت. بر خلاف آنچه که انتظار می‌رفت، کنفرانس بغداد با نادیده گرفتن اصول و اهداف مندرج در منشور «سکا»، تنها با دعوت از طرفین متنازع، خواستار همکاری بیشتر برای اجرای قطعنامه سوم سران اسلامی شد و از تلاشهای کمیته حسن نیت اسلامی در جهت حل مسالمت‌آمیز جنگ قدردانی کرد.

با توجه به مضمون قطعنامه سومین اجلاس سران، که آشکارا و به صورت یک جانبه به نفع عراق تنظیم شده بود، دعوت به اجرای این قطعنامه از سوی اجلاس دوازدهم وزرای امور خارجه، بی‌طرفی سازمان کنفرانس اسلامی در مسأله جنگ عراق علیه ایران را زیر سؤال برد. سازمان کنفرانس اسلامی موظف بود بر اساس اصول و اهداف مندرج در منشور، خود از نیروهای نظامی عراق بخواهد که سریعاً و بدون هیچ قید و شرطی مناطق اشغال شده در خاک ایران را تخلیه کند و زمینه‌های برپایی دادگاهی برای معرفی و مجازات آغازگر جنگ را فراهم آورد. اما سازمان کنفرانس اسلامی از این مسئولیت خود عدول کرد و آشکار و پنهان از مواضع عراق حمایت نمود.

در سیزدهمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا»، بار دیگر ضمن حمایت کنفرانس از تلاش‌های کمیته صلح اسلامی در راه پایان عادلانه جنگ ایران و عراق، طرفین درگیر به توقف فوری عملیات جنگی و عقب نشینی نیروها به مرزهای شناخته شده بین‌المللی دعوت شدند^۱. با مقایسه مفاد مندرج در این قطعنامه، با قطعنامه اجلاس دوازدهم وزرای امور خارجه، پیشرفت قابل ملاحظه‌ای در تغییر مواضع کنفرانس به چشم می‌خورد. طرح موضوع عقب

۱. کتاب «ملف مؤتمرات القمة الإسلامية و مؤتمرات وزراء خارجية دول منظمة المؤتمر الإسلامي»، ریاض، چاپ در شرکت «عبیکان»، مارس ۱۹۸۹، ص ۳۱۹.

نشینی نیروهای دو کشور به مرزهای شناخته شده، یک گام مثبت در جهت تعدیل مواضع یک جانبه سابق تلقی می‌شود. البته نباید این تغییر موضع را خارج از تحولات نظامی در جبهه‌های جنگ ایران و عراق تحلیل کرد.

در چهاردهمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا»، به دلیل بروز اختلاف بین طرفین متنازع پیرامون مسأله اسرا، قطعنامه‌ای به تصویب رسید که در آن ضمن یادآوری عهدنامه ۱۹۴۹ ژنو، بر ضرورت تعهد طرفین جنگ به اصول شریعت اسلام و دستورات عهدنامه ژنو تأکید شد. کنفرانس، طرفین درگیر را به ارائه لیست کامل و رسمی، با ذکر اسامی اسرای جنگ تشویق کرد^۱.

این قطعنامه، در پی اعتراضات مکرر طرفین درگیر در جنگ در مورد رفتار نامناسب با اسرا و اعتراض جمهوری اسلامی ایران مبنی بر خودداری رژیم عراق از ارائه لیست اسرای ایرانی، به تصویب سازمان کنفرانس اسلامی رسید.

پانزدهمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا»، در قطعنامه‌ای پیرامون جنگ ایران و عراق ضمن تکرار مواضع سابق خود در مورد عواقب پیامدهای ادامه جنگ و حمایت از کمیته صلح اسلامی، طرفین درگیر را به مراعات احکام شریعت اسلام و کنوانسیون ژنو در مورد اسرای جنگی و پروتکل ژنو در خصوص سلاح‌های شیمیایی فراخواند.

این برای اولین بار است که مسأله سلاح‌های شیمیایی در متن قطعنامه درج شد. این تحول، ناشی از تحرکات دیپلماتیک حساب شده جمهوری اسلامی در اجلاس‌های چهاردهم و پانزدهم وزرای امور خارجه «سکا» است. در این اجلاس، رژیم عراق با ارائه دو قطعنامه پیرامون جنگ و اسرای عراقی در ایران، تلاش کرد تا قطعنامه یک جانبه‌ای را علیه جمهوری اسلامی به تصویب برساند که این تحرکات، با دیپلماسی سنجیده و به هنگام ایران مواجه گردید و با ناکامی روبرو شد.

جمهوری اسلامی ایران چهار قطعنامه پیرامون منع کاربرد سلاح شیمیایی، لزوم

رسیدگی به مسأله مفقودین و اسرای غیر نظامی و آلودگی محیط زیست در خلیج فارس پیشنهاد نمود. در مرحله نهایی پس از ۶ ساعت بحث و مناقشه، قطعنامه پیشنهادی رئیس کمیته سیاسی پس از حذف برخی از عبارتها و تعدیل آن به تصویب رسید.^۱

این قطعنامه پس از پیروزی نسبی عراق در به تصویب رساندن قطعنامه پیرامون جنگ ایران و عراق در اجلاس چهارم سران، یک شکست سیاسی برای رژیم عراق به حساب می‌آمد. در قطعنامه اجلاس پانزدهم وزرای خارجه «سکا»، مسأله منع کاربرد سلاح شیمیایی بر اساس پروتکل ژنو، برای اولین بار مطرح شد. گرچه در این قطعنامه، اسمی از عراق برده نشد، اما فشار سیاسی قابل توجهی را متوجه عراق کرد.

در اجلاس شانزدهم وزرای امور خارجه عضو «سکا»، مبحث مربوط به جنگ ایران و عراق یکی از طولانی‌ترین مباحث اجلاس‌های کمیته سیاسی بود. کمیته مذکور با انتشار پیش نویس قطعنامه‌ای از طرف ده کشور از جمله عربستان، ضمن درخواست آتش بس فوری در جنگ، از طرف عراقی به دلیل پذیرش قطعنامه‌های کنفرانس اسلامی تشکر کردند. سپس هیأت نمایندگی ایران قطعنامه‌ای پیرامون نقض قوانین بین‌المللی توسط رژیم عراق به عنوان پیشنهاد به کمیته سیاسی ارائه داد. پس از یک دوره بحث طولانی راجع به دو پیش نویس قطعنامه پیشنهادی، طرفین به نتیجه‌ای نرسیدند. در نهایت، مقرر گردید که مسأله، به جلسه پایانی وزرای خارجه برای اخذ تصمیم نهایی ارجاع شود.

در اجلاس وزرای امور خارجه، طرحی از سوی پاکستان، بحرین، گامبیا و سنگال ارائه شد که مورد توافق قرار نگرفت. در مرحله نهایی رئیس جلسه اعلام نمود که کنفرانس شانزدهم در مورد جنگ ایران و عراق به نتیجه نرسیده‌است لذا، از صدور قطعنامه مستقل خودداری می‌شود.^۲

اجلاس هفدهم وزرای امور خارجه «سکا»، با تصویب قطعنامه‌ای ضمن تأکید بر پذیرش

۱. وزارت امور خارجه - آرشیو اداره مجامع اسلامی، منطقه‌ای و غیرمتعهدها.

۲. وزارت امور خارجه - آرشیو اداره مجامع اسلامی، منطقه‌ای و غیرمتعهدها.

و اجرای کامل قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت از سوی دو کشور درگیر، تلاش کرده است که با وارد آوردن فشار بر جمهوری اسلامی ایران، این کشور را وادار به پذیرش قطعنامه ۵۹۸ کند. قطعنامه، از کشورهای عضو سازمان درخواست نموده تا تدابیری را برای پایان جنگ اتخاذ نمایند، قطعنامه مصوب اجلاس هفدهم وزرای امور خارجه، مبادله اسرای دو کشور متخاصم پس از توقف عملیات جنگی را مورد تأکید قرار می‌دهد.

حال آنکه بر طبق قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت، که سازمان کنفرانس اسلامی اجرای مفاد آن را بر اساس ترتیبات مندرج در قطعنامه مورد تأکید قرار می‌دهد، بند سوم به مسأله مبادله جامع اسرا اختصاص یافته است. بنابر این پیشنهاد قطعنامه اجلاس هفدهم، مبنی بر اجرای طرح مبادله اسرا پس از توقف عملیات جنگی، با اجرای قطعنامه ۵۹۸ بر اساس ترتیبات مندرج در آن، مغایرت اساسی دارد.

در هر حال، قطعنامه سازمان کنفرانس اسلامی خشنودی عراق را به دنبال داشت. روزنامه «الثورة» ارگان حزب بعث حاکم بر عراق، از تصمیم کنفرانس اسلامی که در آن از شورای امنیت سازمان ملل خواسته شد تا تدابیری علیه ایران اتخاذ نماید، قدردانی کرد، «الثورة» اظهار عقیده کرد که قطعنامه امان، اهرم فشاری بر تهران است و به انزوای آن کشور در جهان اسلام کمک می‌کند.^۱

هجدهمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا»، بار دیگر اوضاع حاکم بر ایران و عراق را مورد بررسی قرار داد. این اجلاس، به دلیل اختلاف نظر شدید نمایندگان ایران و عراق بر سر تدوین یک پیش نویس قطعنامه در مورد مسأله اسرای جنگی و اجرای قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت، نتوانست قطعنامه‌ای را پیرامون «اوضاع بین ایران و عراق» به تصویب برساند و تنها به صدور بیانیه‌ای اکتفا کرد.

از آنجا که جمهوری اسلامی ایران تصمیم جدی خود مبنی بر مشارکت در اجلاس هجدهم وزرای خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی را تا روز تشکیل این اجلاس

۱. تلکس مورخ ۲۷ مارس ۱۹۸۷ - آرشیو خبرگزاری جمهوری اسلامی.

در ریاض، اتخاذ نکرده بود، لذا نتوانست در اجلاس کارشناس ارشد که دو روز قبل از تشکیل مجمع عمومی به منظور تصویب قطعی پیش نویس دستور کار کنفرانس اسلامی، تشکیل جلسه داد، شرکت کند. رژیم عراق عدم حضور نماینده ایران در اجلاس مذکور را مغتنم شمرده و با اضافه کردن بند پیشنهادی خود با عنوان «اسرای جنگی و عراق» در دستور کار اجلاس توانست آن را به تصویب برساند^۱. بنابر این با احتساب این بند و بند دیگری که قبلاً در دستور کار اجلاس قرار گرفته بود و وضعیت فیما بین ایران و عراق را مورد توجه قرار می داد، مجموعاً دو موضوع برای طرح در کمیته سیاسی به تصویب رسید.

در کمیته سیاسی، نماینده عراق به منظور تصویب بند پیشنهادی خود در این کمیته، پس از اظهار خوشحالی از قبول قطعنامه ۵۹۸ و اجرای آتش بس در جنگ ایران و عراق، به دفاع از طرح خود در مورد آزادی اسرای دو کشور پرداخت. وی اظهار داشت: «قصد ما از طرح آزادی اسرا، فشار بر ایران نیست بلکه صرفاً به خاطر مسائل انسانی آن را مطرح می کنیم. نماینده عراقی در سخنان خود به کنوانسیونهای صلیب سرخ بین المللی برای آزادی اسرا، بلافاصله پس از ترک محاصره، استناد نمود و ایران را مسئول متوقف ماندن مبادله اسرای معلول و مریض دانست. نماینده جمهوری اسلامی در رد ادعاهای نماینده عراق گفت؛ پس از قبول آتش بس توسط ایران، ما آماده اجرای کامل و فوری قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت بودیم که از جمله مواد آن، آزادی اسرای جنگی ایران و عراق بود. اما طرف عراقی، در اجرای مواد قطعنامه بر اساس بندهای آن تعلل نمود. در مورد علت عدم بازگشت اسرای معلول عراقی به کشورشان باید گفت؛ اخذ تصمیم در مورد این مسأله با کمیسیون مشترک پزشکی بود و پزشک صلیب سرخ بر آن نظارت داشته و مربوط به ایران نمی شود. نماینده ایران در رابطه با تعلل عراق از عقب نشینی به مرزهای بین المللی گفت: اگر آزادی اسرای جنگی از دیدگاه نماینده عراق، صرفاً یک مسأله انسانی است می خواهیم بدانیم که تکلیف صدها هزار مردمی که در اثر اشغال حدود ۲ هزار کیلومتر از خاک ایران توسط نیروهای عراقی بی خانمان شدند چیست؟ آیا آنها انسان نیستند؟ آیا ملاحظات

۱. بایگانی وزارت خارجه جمهوری اسلامی، اداره مجامع اسلامی، منطقه ای و غیرمتعهدا.

انسانی حکم نمی‌کند که عراق فوراً از خاک ما عقب نشینی کند؟ از طرفی پس از آتش بس در جنگ، ۷۰۰ تن از نیروهای ایران به اسارت گرفته شده‌اند که هنوز آزاد نشده‌اند و باید عراق در قبال این مسأله پاسخگو باشد. در پی این بحث و مناقشه نمایندگان ایران و عراق، سرانجام بند پیشنهادی عراق در مورد اسرادر بیانیه‌ارائه شده به اجلاس مجمع عمومی، به عنوان یک مسأله انسانی و نه سیاسی درج شد. کنفرانس، با بررسی اوضاع بین ایران و عراق به چند نکته اشاره کرد که اهم آنها عبارتند از:

۱. حمایت از مذاکرات، زیر نظر دبیرکل سازمان ملل متحد و اظهار امیدواری برای به نتیجه رسیدن این مذاکرات.

۲. تأکید بر فعالیت کنفرانس برای حل مشکلات موجود بر سر راه مذاکرات صلح بین دو کشور و متوجه کردن کنفرانس به این نقش حساس^۱.

با ملاحظه موضع فوق، که پس از جنگ هشت ساله ایران و عراق اتخاذ شده و در واقع اولین موضع رسمی سازمان کنفرانس اسلامی پس از استقرار آتش بس بین دو کشور متخاصم بود و با عنایت به موضع مصرانه «سکا» در اجلاس سران، وزرای امور خارجه و کمیته صلح، مبنی بر قبول آتش بس و انجام مذاکرات بین دو کشور متخاصم برای حل و فصل مسالمت‌آمیز جنگ و با توجه به تأکید اجلاس هفدهم وزرای خارجه کشورهای اسلامی بر اجرای کامل و یکپارچه قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت، می‌توان چنین نتیجه گرفت که اجلاس هجدهم وزرای امور خارجه سازمان کنفرانس اسلامی از موضع صریح و قاطع - آنگونه که در گذشته شاهد آن بودیم - در مورد درگیری ایران و عراق برخوردار نبود. این اجلاس در شرایطی برگزار شد که سه دور از مذاکرات صلح فیما بین ایران و عراق، بدون کوچک‌ترین نتیجه عینی و ملموسی به کار خود پایان داده بود. شواهد امر، حکایت از آن داشت که رژیم عراق خواستار بر هم خوردن ترتیبات مندرج در بندهای قطعنامه است. به عبارت دیگر این رژیم، خواهان اجرای بندهای مندرج در قطعنامه بر اساس ترتیباتی بود که خود ترسیم نموده و از اجرای قطعنامه ۵۹۸ شورای

۱. وزارت امور خارجه - آرشیو اداره مجامع اسلامی، منطقه‌ای و غیرمتعهدها.

امنیت آنگونه که به تصویب رسیده بود سر باز می‌زند. این رویه عراق به نوبه خود ناقص تصمیمات مصوب اجلاس هفدهم بود که بر اجرای قطعنامه به صورت یک کل غیر قابل تجزیه تأکید می‌کرد و اجرای تمام دستورات آن - به همان شکل که در متن قطعنامه آمده بود - را مورد تصدیق قرار می‌داد.

به طور کلی می‌توان گفت، اعلام موضع سازمان کنفرانس اسلامی پیرامون «اوضاع دو کشور ایران و عراق» در قالب بیانیه، شاهد آشکاری از بی‌علاقگی کنفرانس برای طرح کارشکنی رژیم عراق در روند مذاکرات صلح، تلقی می‌شد مضافاً اینکه درج مسأله اسرادر این بیانیه ضرورتی نداشت چرا که مسأله مبادله جامع اسرادر بند سوم قطعنامه مطرح گردیده بود.

روی هم رفته، دستاورد اجلاس هجدهم برای جمهوری اسلامی ایران، مثبت ارزیابی می‌شود و به نظر می‌رسد مشارکت فعال در این اجلاس، نقش تعیین‌کننده‌ای در این زمینه ایفا نموده است.

نوزدهمین اجلاس وزرای امور خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، پس از اعلام موافقت رئیس جمهور عراق مبنی بر پذیرش شرایط ایران در چارچوب قطعنامه ۵۹۸ و مبادله نامه میان رؤسای جمهوری ایران و عراق در مورد راههای حل اختلاف میان دو کشور، در قاهره برگزار شد.

جو حاکم بر مواضع اجلاس نوزدهم وزرای امور خارجه به شدت تحت تأثیر بحران بوجود آمده در خلیج فارس قرار گرفت. و موضوع اختلافات فیما بین عراق و ایران را از صدر موضوعات مهم و حساس اجلاس خارج کرد. تهاجم نظامی، غیر مترقبه و دور از انتظار رژیم عراق به کویت، و وارد شدن، منطقه خلیج فارس در بحرانی جدید که ابعاد و شعاع آن قابل پیش بینی نبود، نه تنها موضوع اختلافات ایران و عراق را تحت الشعاع خود قرار داد بلکه موضوعاتی نظیر مسأله فلسطین، خلع سلاح و امنیت و ... را در درجه بعدی اهمیت قرار داد. به اعتقاد برخی از تحلیلگران مسائل عراق، تغییر مواضع ناگهانی رهبری عراق و عدول از پیش شرطهای اعلام شده بغداد برای حل و فصل اختلافات در مورد مسائل اساسی عقب نشینی از مرزهای ایران،

مبادله اسرای جنگی و موضوع تعیین آغازگر جنگ و پرداخت غرامت جنگی، همگی حکایت از آن داشت که رژیم عراق در سایه این تغییر مواضع، هدف بزرگتری را دنبال می‌کرد. استراتژی بغداد از اتخاذ این مواضع در قبال ایران، اجرای سناریوی تهاجم نظامی و تصرف کویت و انضمام آن به عراق بود. رژیم عراق برای اجرای این سناریو، نیاز به آن داشت که مرزهای شرقی خود با جمهوری اسلامی ایران را امن سازد. قرائن حکایت از آن داشت که رژیم عراق با پذیرش شرایط ایران به صورت غیر رسمی^۱، در پی استقرار امنیت در مرزهای خود با جمهوری اسلامی ایران بود.

در هر حال، موضوع «بررسی اوضاع بین ایران و عراق» در کمیته سیاسی اجلاس نوزدهم مطرح شد. اما به دلیل توافق نمایندگان عراق و ایران در مورد متن بیانیه نهایی اجلاس، مورد بحث و مذاکره قرار نگرفت. در این متن، که در بیانیه اجلاس منعکس شده است نمایندگان دو کشور عراق و ایران ضمن ابراز خوشوقتی از پیشرفتهای اخیر در تبادل نامه میان سران دو کشور، بر نقش دبیرکل و قطعنامه ۵۹۸ تأکید کرد.^۲

ب) بررسی موضوع تهاجم نظامی عراق به کویت

یکی از موضوعات جنجال برانگیز نوزدهمین اجلاس وزرای امور خارجه، که بطور فوق‌العاده در دستور کار اجلاس قاهره قرار گرفت، حمله غیر مترقبه ارتش عراق به کویت و اشغال این کشور بود. این تهاجم نظامی در دومین روز از برگزاری اجلاس وزرای امور خارجه سازمان کنفرانس اسلامی انجام شد. در آخرین روز برپایی اجلاس و در پی روشن شدن مواضع کشورهای عرب در اجلاس فوق‌العاده اتحادیه عرب، نماینده کویت طی سخنان شدیداللحنی ضمن محکوم کردن حمله غافلگیرانه ارتش عراق به کویت، خواستار تصویب بیانیه پیشنهادی

۱. نامه صدام حسین رئیس جمهور عراق خطاب به رئیس جمهور اسلامی ایران در مورد پذیرش شرایط ایران از سوی رهبری عراق، در رادیو بغداد قرائت شد. رژیم عراق از ارائه سند رسمی این نامه به سازمان ملل متحد طفره رفته است.

۲. آرشیو اداره مجامع اسلامی، منطقه‌ای و غیرمتمعهدها - وزارت امور خارجه.

این کشور پیرامون تهاجم نظامی عراق شد.

پس از سخنرانی نمایندگان عراق و سوریه پیرامون موضوع مطروحه، حاضران مطالبی در تأیید مواضع کویت بیان داشتند. در پایان اجلاس، بیانیه پیشنهادی کویت مورد تصویب حاضران قرار گرفت.^۱

رژیم بعث عراق با انجام تهاجم نظامی علیه کشور کویت، مقارن با برگزاری نوزدهمین اجلاس وزرای خارجه، تجربه خود در تهاجم نظامی علیه جمهوری اسلامی ایران را یک بار دیگر به بوته آزمون گذاشت.

شاید دولتمردان عراقی چنین تصور می‌کردند که با واکنش دولتهای اسلامی نظیر آنچه در سال ۱۹۸۱ در حمله علیه ایران انتظار آن را داشتند، مواجه خواهند شد. اما کویت و ایران، در شرایط کاملاً متفاوت از جنبه‌های سیاسی قدرت و حمایت خارجی قرار داشتند. بر خلاف جمهوری اسلامی ایران که به عنوان یک قطب ایدئولوژیک در منطقه ایفای نقش می‌نمود و دارای تعارض منافع زیادی با غرب در منطقه و به طور اخص با ایالات متحده بود، کویت یک کشور وابسته به غرب در منطقه تلقی می‌شد. این مناسبات را ذخایر استراتژیک نفت، در این شیخ‌نشین کوچک تشدید می‌کرد. بنابر این، اظهارات گلاسی پی سفیر پیشین آمریکا در عراق پیرامون عدم مداخله آمریکا در حل و فصل اختلافات مرزی عراق با همسایگانش، به معنای چراغ سبز دولتمردان آمریکا به رهبر عراق نبود، گرچه رهبریت عراق چنین ارزیابی را از اظهارات سفیر آمریکا داشت.^۲ به طور کلی مواضع اجلاس نوزدهم وزرای امور خارجه در قبال تهاجم عراق به کویت، منطبق بر منشور سازمان کنفرانس اسلامی و اصل احترام به حق حاکمیت کشورها بود، اما نقش کشورهای محافظه‌کار و متمایل به غرب کنفرانس، در اتخاذ این مواضع را نمی‌توان نادیده گرفت.

رأی مثبت دولتهای عربستان، تونس، مراکش، مصر و ترکیه به محکومیت حمله نظامی

۱. وزارت امور خارجه - آرشیو اداره مجامع اسلامی، منطقه‌ای و غیرمتعهدا.

۲. نویسندگان لوزان، اریک و سالیانجر، پیر، حرب الخلیج، ژوئن ۱۹۹۱، چاپ فرانسه، چاپ اول، ص ۵۱.

عراق به کویت، در این راستا قابل بررسی است. در این میان برخی از کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، با توجه به سیاستهای مستقل خود و در چارچوب اصول و اهداف مندرج در منشور سازمان کنفرانس اسلامی، به ابراز واکنش در قبال تجاوز عراق به کویت پرداختند. مواضع اصولی جمهوری اسلامی در قبال تجاوز نظامی سردمداران رژیم عراق به کویت، در این راستا قابل تحلیل است.

از دیگر موضوعاتی که در کمیته سیاسی اجلاس مطرح شد، بررسی اوضاع بین ایران و عراق است که این موضوع، در قسمت «بررسی اجلاس وزرای خارجه در قبال رویدادهای مهم جهان اسلام» مطرح خواهد شد.

بیستمین اجلاس وزرای امور خارجه سازمان کنفرانس اسلامی با حضور نمایندگان وزرای خارجه ۴۵ کشور اسلامی عضو سازمان در استانبول ترکیه تشکیل شد.

بیانیه پایانی اجلاس که با شماره (I.C.F.M/20 - 91/F.C) صادر شد، متضمن ۷۸ بند است که در بند ۲۸ بیانیه، ضمن تأکید بر بیانیه صادره از سوی نوزدهمین اجلاس وزرای امور خارجه در قاهره در مورد عراق، از دولت این کشور خواسته شده است که قطعنامه‌های شورای امنیت را رعایت کرده و از تکرار تجاوز بر علیه دولتهای همسایه بپرهیزد.

در این بیانیه، از عدم اجرای قطعنامه‌های صادره از سوی سازمان ملل در مورد عراق، ابراز نگرانی شده است. در بیانیه، همچنین نگرانی عمیق کشورهای اسلامی از عدم اجرای قطعنامه‌های مربوط به آزادی اسرا و شهروندان کویتی ابراز شده و از حکومت عراق، آزادی فوری آنان خواسته شده است. در این بیانیه، برپایبندی عراق به کلیه قطعنامه‌های شورای امنیت و همچنین بر از میان بردن کلیه سلاحهای مهلک در خاور میانه تأکید شده است.

همانگونه که از مفاد بند ۲۸ بیانیه استانبول بر می‌آید شرکت کنندگان در این اجلاس، ضمن تأکید بر مواضع گذشته خود که در اجلاس قاهره اعلام شده بود، بار دیگر نگرانی خود را از عدم رعایت قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل از سوی عراق ابراز داشته‌اند. همچنین در کمیته سیاسی، قطعنامه‌هایی در محکومیت تجاوز عراق به کویت با امضای نمایندگان ۲۶ کشور، من جمله

جمهوری اسلامی ایران به تصویب رسید.

نماینده عراق به شدت به قطعنامه ارائه شده اعتراض کرد و گفت: در آن، ادعاهایی شده است که قابل اثبات نیست و دارای تناقضاتی است. وی در مورد بند مربوط به پرداخت غرامت گفت: وقتی عراق نتواند نفت خود را به فروش برساند قادر به پرداخت غرامت نخواهد بود. لذا این بند، واقعگرایانه و امکان‌پذیر نیست. سپس نماینده کویت به تفصیل و با احساسات، مطالبی پیرامون حمله عراق به کویت بیان کرد.

در ادامه نمایندگان عربستان و مصر و ترکیه در حمایت از نماینده کویت به ایراد سخنان پرداختند. در پایان این جلسه رئیس کمیته سیاسی اظهار داشت: به هر حال با صحبت‌هایی که شد این قطعنامه به تصویب رسید. در پی تصویب این قطعنامه، سودان با توجه به الزامات امنیتی منطقه، نسبت به آن اعلام تحفظ کرد.^۱

به طور کلی این اجلاس که نخستین نشست وزرای امور خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، پس از پایان بحران خلیج فارس بود، با قاطعیت، رژیم عراق را به دلیل تجاوز علیه کویت محکوم کرد. این اجلاس در مورد سایر موضوعات سیاسی فاقد نقطه عطف قابل ملاحظه‌ای بود و لذا از ذکر آن خودداری می‌شود.

بیست و یکمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا» از ۵ لغایت ۹ اردیبهشت ۱۳۷۳ در کراچی پاکستان با حضور نمایندگان ۵۱ کشور عضو تشکیل جلسه داد.

در این اجلاس قطعنامه شماره ۲۱/۱۱ س در مورد آثار مترتب بر تجاوز عراق بر کویت و عدم پایبندی عراق به اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت به تصویب اعضا رسید. در این قطعنامه همچون قطعنامه‌های اجلاس‌های نوزدهم و بیستم وزرای امور خارجه «سکا»، عراق به دلیل تجاوز به کویت محکوم گردید.

در این قطعنامه عراق به علت عدم اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد در مورد استرداد اسرا و اموال به یغما رفته کویت مورد سرزنش قرار گرفته است.

۱. وزارت امور خارجه - آرشیو اداره مجامع اسلامی، منطقه‌ای و غیرمتعهدها.

نمایندگان دولتهای کویت، عربستان، امارات عربی متحده، مصر، گامبیا، مالی، جیبوتی، سوریه، سنگال، مالدیو، نیجر و بحرین از تصویب این قطعنامه حمایت کردند.^۱

بیست و دومین اجلاس وزرای امور خارجه چند روز قبل از برگزاری اجلاس هفتم سران اسلامی در دارالبیضا مراکش با حضور ۴۹ هیأت از کشورهای عضو «سکا» تشکیل شد. به دلیل تقارن زمانی و مکانی این اجلاس با هفتمین نشست سران، وزرای امور خارجه از صدور قطعنامه در مورد موضوعاتی که در دستور کار اجلاس قرار گرفته بود، خودداری کردند. این اجلاس پیش نویس قطعنامه‌هایی که در کمیته‌های چهارگانه مورد تصویب قرار گرفته بود، برای تصویب نهایی به اجلاس سران احاله کرد.^۲

به منظور آگاهی از مواضع «سکا» در هفتمین اجلاس سران در قبال تجاوز عراق به کویت به فصل هفتم از بخش سوم همین کتاب مراجعه شود.

ج) بررسی قطعنامه پیرامون «مسأله حج» در هفدهمین اجلاس وزرای خارجه «سکا»

بررسی جوانب مختلف قطعنامه پیرامون فاجعه مکه، از حیث صراحت الفاظ و مورد خطاب آن، از جمله قطعنامه‌های بی‌سابقه است که علیه یک کشور عضو سازمان کنفرانس اسلامی در تاریخ این کنفرانس صادر شده است. قطعنامه با صراحت، ایران را مسبب درگیری خونین مکه اعلام می‌کند و این کشور را محکوم می‌کند. این قطعنامه، تا آن حد یک جانبه است که نمایندگان جمهوری اسلامی را وادار می‌کند تا کنفرانس را قبل از پایان آن ترک کنند. با توجه به قرائن موجود، حوادث پی در پی در منطقه، حکایت از برنامه ریزی حساب شده غرب به منظور حل اساسی مشکل جمهوری اسلامی از یک سو و دولتهای میانه‌رو غرب‌گرا از سوی دیگر، داشت. در طلوعه سال ۱۳۶۶ ه. ش، خلیج فارس شاهد تمرکز بی‌سابقه ناوگان نظامی ایالات متحده و هم پیمانان غربی این کشور بود. در این برهه خاص زمانی، جمهوری اسلامی

۱. گزارش اجلاس بیست و یکم وزرای امور خارجه - آرشیو اداره اول سیاسی بین‌المللی - وزارت امور خارجه.
۲. همان.

شاهد تحرکات کم سابقه نیروهای نظامی عراق در جبهه حساس جنوب کشور بود. از سویی، تعداد شهدای حجاج ایرانی و غیرایرانی که بر اساس آمار اعلام شده بالغ بر چهارصد تن و تعداد مجروحین بیش از پنج هزار تن برآورد گردید، ادعای رژیم سعودی مبنی بر نسبت دادن این فاجعه به حجاج ایرانی را زیر سؤال برد^۱. به فرض اینکه جمهوری اسلامی ایران با برنامه‌ای از پیش طراحی شده، قصد اخلال در مراسم حج را داشت لزوماً باید آمادگی لازم برای مواجهه با نیروهای مورد نظر را از پیش ایجاد می‌کرد. تعداد قابل ملاحظه‌ای از شهدای فاجعه حج را زنان و پیرمردان تشکیل می‌دادند و این خود، ناقض ادعای بی‌اساس رژیم سعودی بود. از سوی دیگر، ایجاد بلوا و شورش نیاز به ابزار کار آمد و مناسب همانند اسلحه، نارنجک و ... دارد. در حالی که دستگاه‌های تبلیغاتی سعودی با تمام تلاش خود و چاپ تصاویر در روزنامه‌های این کشور، تعدادی چوبهای پلاکاد را به نمایش گذاشتند^۲.

در هر حال از آنجا که «فاجعه مکه» در قلمرو کشور عربستان روی داد و مسئولان رژیم سعودی، متولیان پیگیری این قضیه در سازمان کنفرانس اسلامی بودند و از طرفی دولت عربستان از نفوذ بلامنازع در ارکان اقتصادی و سیاسی سازمان کنفرانس اسلامی برخوردار است، تصویب پیش نویس قطعنامه در خصوص مسأله حج، امری اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسید. بر اساس اسناد موجود، سرویس‌های امنیتی و عوامل رژیم سعودی بازیگران اصلی فاجعه مکه بودند تا از این طریق، وجهه خارجی انقلاب اسلامی ایران را مخدوش نمایند و به بخشی از طرح محدود نمودن انقلاب اسلامی در مرزهایش، جامه عمل بپوشند.

سؤال دیگری که در این مرحله از بحث طرح می‌شود و نقش تعیین کننده‌ای در توجیه یا رد مضامین قطعنامه پیرامون حج ایفا می‌کند این است که آیا دولت عربستان این حق را دارد برای

۱. مقاله‌ای با عنوان «جزئیات جدیدی از فاجعه خونین مکه فاش شد»، روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۶/۵/۲۶.

۲. ناگفته پیداست که با فرض مذکور، استقرار نظم و آرامش در میان حجاج محرم، که بر اساس اظهارات مقامهای سعودی فاقد هرگونه اسلحه گرم بودند، تنها در چارچوب متفرق نمودن ناظرکنندگان و بدون اعمال خشونت و قتل عام توجیه پذیر است.

استقرار امنیت یا هر گونه اعمال حاکمیت خود بر حرمین شریفین، به هر اقدامی که مصلحت می‌داند دست بزند؟ این سؤال را از دو دیدگاه مختلف که مسأله حاکمیت محور آن است، می‌توان پاسخ گفت. از نقطه نظر حقوق بین‌الملل عمومی لائیک، که دولتهای اروپای غربی و آمریکا مؤسسان آن هستند، به طور اجمال می‌توان گفت؛ هر دولت در داخل قلمرو خود صلاحیت دارد به اعمال حق حاکمیت در مورد دو گروه شهروندان و غیر شهروندان، در صورتی که برای استقرار نظم و امنیت ضروری باشد، دست زند^۱.

با این پیش فرض، در صورت صحت ادعاهای رژیم سعودی مبنی بر اختلال حجاج ایرانی در امنیت حج، اقدامات این رژیم در اعمال حق حاکمیت خود توجیه پذیر می‌نماید. این در حالی است که رژیم سعودی، موضوع مداخله نیروهای امنیتی خود در فاجعه مکه را منکر می‌شود و مدعی است این درگیری، بین حجاج ایرانی و غیر ایرانی و شهروندان عربستان روی داده‌است.

اما حقوق بین‌الملل اسلام، مسأله فوق را به گونه‌ای متفاوت مورد بررسی قرار می‌دهد. از آنجا که ایدئولوژی اسلام، فراملیتی است و هیچ یک از مذاهب اسلامی، آن را محصور به مرزهای سیاسی نمی‌دانند و از طرفی انجام فریضة حج پس از احراز شروط آن، بر همه مسلمانان واجب است. بنابر این، به دلیل ارتباط عمیق معنوی مسلمانان با دو شهر مکه و مدینه که دو محور اساسی مناسک حج محسوب می‌شوند، اعمال حاکمیت بر دو شهر مذکور لزوماً باید از سوی شورایی متشکل از علمای کشورهای اسلامی که نمایندگان مذهبی مسلمانان هستند، انجام پذیرد. در فرض مذکور، رفتار با حجاج متناسب با احکام اسلامی انجام خواهد پذیرفت و امنیت مورد نظر، تأمین خواهد شد. حقوق بین‌الملل اسلام، حاکمیت انحصاری یک دولت را تنها به صرف اینکه اماکن مقدسه اسلامی در محدوده آن قرار دارد، مشروع نمی‌داند. با ملاحظه دو دیدگاه مختلف پیرامون حاکمیت بر اماکن مقدسه، باید دید که سازمان

۱. صادقی اردستانی، احمد، «جرم ما، فریاد برائت بود» روزنامه اطلاعات، مورخه ۱۳۶۶/۷/۹.

کنفرانس اسلامی عملاً کدام یک از دو نظریه را در مورد حاکمیت پذیرفته و اعمال می‌کند. با عنایت به مواضع اجلاس هفدهم وزرای امور خارجه سازمان کنفرانس اسلامی پیرامون مسأله حج که در بخشی از قطعنامه آن آمده است؛ «کنفرانس، حق عربستان سعودی می‌داند تا هر اقدامی که مسلحت می‌بیند برای ممانعت از تکرار حوادث وحشیانه و طغیانگرانه ... اتخاذ نماید^۱، می‌توان چنین نتیجه گرفت که کنفرانس اسلامی، در مرحله عمل تلاش می‌کند که دیدگاه حقوق بین‌الملل لائیک را در اظهار نظر حقوقی خود، ملاک عمل قرار دهد. اما رویه حقوقی «سکا» در موارد مشابه، گویای دوگانگی متد مواجهه با دو نظریه فوق است.

در قطعنامه سران و وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی عضو سازمان کنفرانس اسلامی، بارها بر مسأله آزادسازی بیت‌المقدس از سلطه حاکمیت صهیونیزم و رژیم اسرائیل تأکید شده است؛ به عنوان شاهد مدعا، به قطعنامه اولین اجلاس سران اسلامی در رباط اشاره می‌شود؛ در این قطعنامه آمده است: «سران کشورهای شرکت کننده اظهار می‌دارند که برای خصوصیات مقدس این اماکن (بیت‌المقدس) و آزادی رفت و آمد به آنها، لازم است بیت‌المقدس، وضعی را که قبل از ژوئن ۱۹۶۷ برای یک دوره ۱۳۰۰ ساله داشته، مجدداً بازیابد^۲.

با ملاحظه این قطعنامه و روش استدلال آن، که درخواست آزادی رفت و آمد به بیت‌المقدس و دیگر اماکن مقدس را مطرح می‌کند، می‌توان رایحه دیدگاه حقوق بین‌الملل اسلام را در مورد حاکمیت اماکن مقدس در فلسطین اشغالی استشمام نمود.

با عنایت به دوگانگی رویه کنفرانس اسلامی پیرامون یک موضوع یکسان، می‌توان چنین نتیجه گرفت که قطعنامه اجلاس هفدهم وزرای امور خارجه در مورد مسأله حج، رویه‌ای بی‌سابقه در تاریخ سازمان کنفرانس اسلامی تلقی می‌گردد و الهام گرفته از اعمال نفوذ رژیم سعودی بر «سکا» است. این مسأله به نوبه خود ناقض اصل «مساوات کامل میان کشورهای

۱. قطعنامه «مسأله حج» که در همین اجلاس تصویب شده است.

۲. بند اول از بخش سوم همین کتاب با عنوان «اولین اجلاس سران کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی».

عضو^۱ می‌باشد که در منشور کنفرانس اسلامی به آن تصریح شده‌است.

د) بررسی موضوع اهانت به مقدسات اسلام در اجلاس هجدهم وزرای امور خارجه «سکا» در پی چاپ و انتشار کتاب موهن «آیات شیطانی» نوشته سلمان رشدی در انگلستان و معرفی آن به عنوان کتاب سال در این کشور و واکنش به هنگام مسلمانان پاکستان، کشمیر، هند، بنگلادش و ایران و اعلام حکم شرعی اهانت به مقدسات اسلام از سوی رهبر فقید انقلاب اسلامی ایران و واکنش غرب در قبال موضع‌گیری ایران، هجدهمین اجلاس وزرای امور خارجه «سکا» در ریاض تشکیل شد^۲ و بنا به درخواست جمهوری اسلامی ایران، موضوع «بررسی اهانت به مقدسات اسلامی» را در دستور کار کنفرانس قرار داد.

تحركات دیپلماتیک نمایندگان اعزامی جمهوری اسلامی ایران موجب گردید تا در بیانیه پایانی اجلاس ریاض قسمتی به «موضع‌گیری مشترک اسلامی در قبال اهانت به اسلام» اختصاص یابد. در این بیانیه که با «بسم الله الرحمن الرحيم» آغاز شده، آمده‌است؛ اکنون تمامی کشورهای اسلامی به این تصمیم رسیده‌اند که بر اساس احکام شریعت اسلامی، کوشش‌های خود را در سطوح ملی و منطقه‌ای و بین‌المللی در رابطه با برخورد قاطع با هر گونه توهین نسبت به اسلام و سب و شتم شخصیت‌های اسلامی هماهنگ کنند. کشورهای اسلامی کتاب توهین آمیز آیات شیطانی را قویاً محکوم کرده و مؤلف آن را مرتد می‌شناسند. کشورهای اسلامی، کوشش‌های خود را به صورت فردی و دسته جمعی و به طور فعال و هماهنگ در راه تضمین احترام به اسلام و ارزش‌های متعالی آن و پاسداری از مقدسات اسلامی، در همه جهان بسیج خواهند کرد^۳.

۱. پاراگراف اول از بند «ب» ماده ۲ منشور «سکا».

۲. مملوحی، فرزاد، روزنامه اطلاعات، با عنوان «کنفرانس اسلامی در آزمونی تعیین کننده»، دوشنبه ۲۲ اسفند ۱۳۶۷ - شماره ۱۸۷۰۹.

۳. وزارت امور خارجه - آرشیو اداره مجامع اسلامی، منطقه‌ای و غیرمتعهدها.

اگر چه جمهوری اسلامی ایران نقش تعیین کننده‌ای در صدور این بیانیه بر عهده داشت، اما اعلام موضع مشترک و همسوی کشورهای اسلامی در قبال اهانت به مقدسات اسلام از سوی یکی از کشورهای اروپایی در خور توجه است. در هر حال فعالیت سازمان کنفرانس اسلامی برای مقابله با هر گونه اهانت به ارزشهای اسلامی محدود به مواضع اجلاس هجدهم وزرای امور خارجه «سکا» نبود. مهمترین واکنش سازمان در این زمینه، صدور قطعنامه اجلاس ششم سران است که در آن از دبیرکل خواسته شده تا تدوین یک کنوانسیون بین‌المللی برای جلوگیری از اهانت به ارزشهای اسلامی را پیگیری کند.